

UDK: 327.39(4)“1930”
929.5 Ilešič, F. “1930”
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 7. 6. 2003.
Prihvaćeno: 6. 12. 2004.

Ideja Frana Ilešiča o uređenju srednjo-istočne Europe iz 1930-ih godina

ZDRAVKA ZLODI

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autorica kritički analizira plan Frana Ilešiča o uređenju srednjo-istočne Europe iz 1930-ih godina. Ilešič je promovirao plan zajednice devet zemalja rasprostranjenih od Blatika i Crnog mora do jadrana. njegova ideologija mira i sigurnosti, koje je spomenuti Blok zemalja trebao jamčiti, polazi od europske podijeljenosti, u kojoj središnje mjesto zauzima nezaobilazno i stalno sučeljavanje zemalja zajednice s potencijalnim neprijateljima, odnosno «nužnost» balansiranja između europskog Istoka i Zapada.

Ključne riječi: srednjo-istočna Europa, Blok devet zemalja, slavenstvo

«Bilo bi besmisleno pokušavati točno povući (srednjoeuropske) granice Srednja Europa nije država: to je kultura ili sudbina. Njezine su granice imaginarne i sa svakom se novom povijesnom situacijom moraju iznova povlačiti.»

Milan Kundera

U ovome članku slovenskog intelektualca te čestog suradnika i djelatnika hrvatskih institucija, nastalom početkom 1930-ih godina (iz sadržaja teksta može se zaključiti da je nastao negdje u tom razdoblju, iako se uz prijepis ne navodi točna godina nastanka), istražuje se tada aktualna ideja o problemu uređenja međuratne Europe.

Doba svjetske gospodarske krize i učestalih političkih previranja nagnala su niz državnika i javnih osoba na razmišljanje o potrebi traganja za novim ustrojem europskih odnosa. Ilešič je rješenje vidio u stvaranju ekonomsko-političkog Bloka zemalja na području srednje i istočne Europe. Promovirao je plan zajednice devet zemalja rasprostranjenih od Baltika i Crnog mora do Jadrana, koja bi imala svoj smisao u zaustavljanju prodiranja komunizma s Istoka i stvaranju homogenog skupa zemalja koji bi mogao odgovoriti brojnim izazovima što su dolazili sa Zapada. Tekst Ilešičevog plana je izvorno napisan na poljskom jeziku i broji 11 stranica produženog A4 formata (35×22 cm) slobodnih listova u papirnatom omotu, pisanih pisaćim strojem. Dokument je pohranjen u zbirci rukopisa Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu u fondu Frana Ilešiča, koji osim gradiva za poznavanje njegovog javnog rada u razdoblju 1928.-1938.,

sadrži i dio korespondencije, govore, službena izvješća te neke političke članke.¹ Inače, njegove rukopisne bilješke čuvaju se i u arhivu Zavoda HAZU za povijest hrvatske književnosti. Ovaj dokument, koji se nalazi u prilogu članka, popraćen je bilješkama na mjestima gdje se spominju pojedine osobe i institucije.²

Fran Ilešić (1871.-1942.) slovenski je povjesničar književnosti, filolog i publicist.³ Po završetku klasične gimnazije u Mariboru (1892.), otišao je na studij u Graz, gdje je 1897. g. diplomirao slovenski jezik i klasičnu filologiju. Nakon povratka u domovinu radio je kao gimnazijski profesor u Ljubljani (1896.-1919.), a u međuratnom razdoblju kao profesor slovenskog jezika i književnosti (od 1924. predavao je i poljsku književnost) na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje je, na valstiti zahtjev, umirovljen 28. lipnja 1941. godine. Autor je mnogobrojnih književno-povijesnih i političkih članaka te eseja koje je objavljivao u poznatim slovenskim (*Ljubljanski zvon*, *Časopis za zgodovinu in narodopisje*, *Slovan*, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, *Kalendar družbe sv. Mohorja*, *Slovenski narod*, *Zbornik Matice Slovenske*, *Popotnik*, *Veda*, *Njiva*), hrvatskim (*Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, *Hrvatsko Kolo*, *Nastavni vjesnik*, *Književni jug*, *Jugoslavenska njiva*, *Radovi JAZU*, *Građa za povijest književnosti Hrvatske*), srpskim (*Prilozi za književnost, istoriju i folklor*, *Ilustrovani narodni kalendar*), češkim (*Slovansky prehled*) i poljskim (*Kuryer Literacko-Naukowy*, *Nauka Polska*, *Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Nukowego Warszawskiego*, *Pamiętnik Literacki*) novinama i časopisima. Najveći broj njegovih radova bio je s područja filologije i etnografije, među kojima treba istaknuti literarno-kulturne i povijesne priloge vezane uz prošlost Slovenije, odnosno Kraljevine SHS. S tim u vezi, propagirao je hrvatsko-slovensko jezično povezivanje, pri čemu je držao da bi Slovenci trebali preuzeti hrvatski jezik za znanost, a u književnosti zadržati tzv. novoilirizam. U javnom životu zalagao se za potpunu unitarizaciju Kraljevine SHS, čak i po cijenu likvidacije narodne svijesti i jezične kulture pojedinih jugoslavenskih naroda, što je u nekim svojim člancima sasvim otvoreno isticao.⁴

Kada je riječ o poljskim temama, Ilešić se nešto manje bavio prijevodima s poljskog jezika, ali je daleko veći doprinos u poznavanju te problematike dao kroz autorske radove. Bili su to uglavnom osvrti i analize društveno-političkih prilika i problema Poljske nakon Prvog svjetskog rata, u kojima nije uspevao suzdržati svoje simpatije prema Poljacima, za koje vrlo često nije imao

¹ Cjelokupna Ilešićeva ostavština, koja se od 1948. g. nalazi u zbirci rukopisa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, dar je Slavenskog instituta Sveučilišta u Zagrebu.

² Velik dio informacija o biografskim podacima Frana Ilešića, zahvaljujem istraživanjima Filipa Hameršaka, znanstvenog novaka na projektu «Hrvatska bio-bibliografska baština» pri Leksikografskom zavodu «Miroslav Krleža», koje je započeto nešto ranije u odnosu na moje istraživanje o ovoj temi.

³ U ovome tekstu koristim slovensku varijantu pisanja autorova prezimena, premda se u nekim hrvatskim i srpskim izdanjima njegove prezime piše s mekim ć.

⁴ Vidi: F. ILEŠIĆ, «Naše ujedinjenje-opasnosti godine 1935. (govor održan 1.12.1935. na svečanoj sjednici Sokola I u Zagrebu), Zagreb 1936.; «Jugoslavenski osjećaj», (*Riječ* 3, 1921., II); *Svetosavski govor*, (*Mladost* XV, 1936./7., br. 7); «Uspomene iz daljnje i bliže prošlosti», (*Riječ*, 1921., br. 245).

nikakvog političkog pa ni moralnog uporišta. To posebno vrijedi kada je riječ o njegovim pristranim i neobjektivnim analizama poljsko-čeških, a još više poljsko-ukrajinskih odnosa, koji su predstavljali glavni problem tadašnje poljske vanjske politike. Ilešić je u svojim tekstovima o tim pitanjima pokazao priličan nedostatak smisla da objektivno i na osnovi argumenata sagleda bit problema, baš kao što to nije uspijevao ili bolje rečeno nije želio, ni kada je riječ o ocjeni društveno-političke klime u jugoslavenskoj državi u kojoj je živio.

Ideja o stvaranju vojno-političko-gospodarskog bloka koji bi u neku vrstu labave konfederacije povezivao devet zemalja na prostoru od Baltika do Jadrana, već je od ranije - iako u nešto drugačijem obliku - bila ozbiljno prisutna u političkim i drugim krugovima pojedinih europskih zemalja. Raspadom Habsburške Monarhije iznova je otvorena mogućnost za raspravu o realizaciji takvih i sličnih projekata, koji su već tijekom XIX., a posebno početkom dvadesetih godina XX. st. našli ozbiljnijeg odjeka, ne samo u zemljama nasljednicama Habsburške Monarhije, nego i kod nekih zapadnoeuropskih, savezničkih država. One su na taj način prije svega željele spriječiti svaku moguću i ponovnu težnju Njemačke za obnovom dominacije na ovim prostorima. Takva su nastojanja posebno bila izražena nakon njemačko-austrijskog zbližavanja u obliku prijedloga o carinskoj uniji početkom 1930-ih, što se kronološki poklapa i s nastankom teksta Frana Ilešića. Program mađarskog ekonomista Elemera Hantosa iz 1932. o stvaranju tzv. podunavskog saveza koji bi okupljao Austriju, Mađarsku, Poljsku, Čehoslovačku, Jugoslaviju i Rumunjsku, a isključivao Njemačku, išao je upravo putem jedne takve politike za koju se od svih zapadnoeuropskih zemalja najviše zalagala Francuska⁵. Svoje je viđenje istaknuo i poznati (čeho)slovački političar Milan Hodža koji je isticao važnost uređenja područja Srednje Europe, koju je smatrao kičmom poljoprivrednog sustava čitavog kontinenta⁶. Plan André Tardieua, francuskog ministra poljoprivrede, iz prve polovice 1932. isto se tako odnosio na pokušaj ekonomskog povezivanja pretežno agrarno organiziranih podunavskih zemalja.⁷ Budući da je stvaranje Male Antante nastalo na poticaj Francuske i u ovom se slučaju vidio francuski interes za uređivanjem toga dijela Europe s jasnom namjerom otklanjanja prevlasti njemačkih i sovjetskih interesa u toj sferi.

Može se reći da je Ilešić - polazeći od već ranije stvorenih koncepcija uređenja ovog dijela Europe te odnosa snaga dijelom uređenih sporazumom u Beogradu 1929.g.- predložio svojevrсно proširenje Male Antante u neku vrstu srednjo-europske Antante koja bi - neovisno od bilo koje zapa-

⁵ Armin GANSGER: «Elemér Hantos und ein anderes Mitteleuropa: Katastrophenwirtschaft und eine Alternative im Donauraum (1918 – 1938)» Diplomarbeit Univ. Klagenfurt, 1989.; Pal AUER, «Initiatives toward cooperation in the Danubian basin in the 19th and 20th centuries», (<http://www.hungarian-history.hu/lib/wagner/wagner26.htm>)

⁶ Milan Hodža (1878.-1944.) je 1935. postao čehoslovački ministar vanjskih poslova, koji je nastojao ojačati alijanse u Centralnoj Europi, no u svojim nastojanjima nije uspio jer je već 1936. to ministarstvo preuzeo Kamil Krofta, koji je sljedio politiku Benešove orijentacije prema Zapadu i jednako tako ignorirao mogućnost stvaranja jačeg «aliance» sustava u Centralnoj Europi.

⁷ Milan VANKU, *Mala Antanta 1920-1938*, Titovo Užice 1969., 55.

dne velesile - samostalno vodila politiku uzajamne, a onda i međunarodne suradnje⁸. Njegov koncept političkog i gospodarskog preuređenja srednjo-istočne Europe potaknut je, kako je zapisao, objektivnim promatranjen poslijeratnog razdoblja u kojem se, tzv. sistemom dvoličnih diplomatskih igrica, stvarna mnoštvo neodgovarajućih političkih i gospodarskih koncepcija, među kojima dominiraju razni regionalni projekti koji pak nisu u skladu s «državnim načelima» i interesima malih zemalja, već su odraz hegemonističkih težnji velikih sila (ponajprije anglosaksonskih predstavnica). Bilo kakav projekt konsolidacije srednjo-europskog prostora, zasnovan na zapadnoeuropskom konceptu, završio bi, prema njegovu mišljenju, supremacijom Njemaca na tom prostoru. Stoga, Ilešić u svojem prijedlogu polazi od uvjerenja o neizbježnosti zaštite ovih devet država (Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Čehoslovačka, Rumunjska, Mađarska, Jugoslavija i Bugarska) s preko 100 milijuna stanovnika pred potencijalnom ruskom, ali i još većom njemačkom opasnošću. Njemačka je za njega sinonim ekonomske, političke i kulturne hegemonije čiji su interesi tradicionalno protivni interesima dotičnih zemalja. Zanimljivo je da u isti kontekst stavlja i Austriju, kojoj nekritički osporava neupitno pravo pripadnosti srednjo-europskom kulturnom krugu, uz obrazloženje da je i ona ništa drugo, nego dio tog istog, njemačkog nacionalnog korpusa. S druge strane stoji «neprijateljska» i u tekstu šturo, ali ideološki obojena Rusija, koju - nakon velikih kušnji - kojima je do tada bila izložena međuslavenska suradnja, jednako bezrezervno isključuje iz srednjo-europskog prostora. Koncept Ilešićeve ideje o preuređenju srednjo-istočne Europe potaknut je, zapravo, pokušajem stvaranja tzv. Bloka agrarnih zemalja koji se, na inicijativu poljskog ministra poljoprivrede Połczyński⁹, pojavio upravo u vrijeme velike gospodarske krize početkom 1930-ih godina XX stoljeća. Ideja Bloka agrarnih zemalja vezana je uz rad privredno-agrarnih konferencija koje su se počele održavati od srpnja 1930. godine u nazočnosti predstavnika Poljske, Jugoslavije, Rumunjske, Mađarske, Čehoslovačke, Bugarske, Letonije i Estonije. Prva je konferencija održana u Varšavi, a zamjetan je bio izostanak Litve zbog zategnutih odnosa između te baltičke države i Poljske.¹⁰ Na plenarnim sjednicama te konferencije predložena je promjena načina izvoza poljoprivrednih proizvoda, uvođenjem preferencijalnih carina.

Tragom tog pokušaja, kako kaže Ilešić, u nekim privatnim krugovima (op. Z. Z., ne kaže točno kojim) poljskog društva rodila se pomisao i o mogućem produblivanju tog labavog agrarnog sporazuma u opće gospodarskom pa i političkom smjeru. Ilešić drži da bi nastajanje zbijenijeg saveza među spomenutim srednjoeuropskim državama, unatoč mogućim negotovanjima i otporu velesila te međusobnim neslaganjima potencijalnih članica saveza, s vreme-

⁸ Milenko GAVRILOVIĆ, «Privredni blok Europe i mi», *Narodna odbrana* (Beograd), 5/1930., br. 22.

⁹ Leon Janta Połczyński (1867.-1961.), bio je ministar poljoprivrede Druge Republike u razdoblju 1930.-1932.; vidi više u : Włodzimierz JASTRZĘBSKI, *Leon Janta Połczyński (1867-1961) - minister i senator z Borów Tuchojskich*, Toruń 2001.

¹⁰ «Rezolucija varšavske konferencije», *Privredni pregled* (Beograd), nedeljni list za trgovinu, zanatstvo, industriju, bankarstvo i poljoprivredu, br. 37/1930.

nom, ipak, stvorilo uvjete za njihov samostalan i nesmetan razvoj i da bi taj savez bio neka vrst kontrolnog mehanizma potencijalne opasnosti, koja se svakog trenutka može aktivirati. Središnje mjesto u tzv. srednjoeuropskom bloku zauzimala bi Poljska. Ta je zemlja, kako piše, zbog svojeg geostrateškog položaja i povijesnih okolnosti, najugroženija u Europi, ako ne i u svijetu te joj je u interesu stvaranje jednog takvog bloka, za što su joj pak potrebni odgovarajući gospodarski ili vojno-politički savezi sa zemljama kojima prijete slična opasnost. Ilesić, nadalje, u svom tekstu ističe da stvaranje srednjoeuropskog bloka nije samo pitanje zadovoljavanja interesa i potreba zemalja koje se nalaze unutar opasnog baltičko-crnomorsko-jadranskog trokuta. To je, po njemu, mnogo složeniji problem, koji opasno zadire u pitanje europske ravnoteže, ozbiljno narušene versajskim mirovnim sporazumima jer su upravo ti sporazumi osiguravali ovakvu neravnopravnu preraspodjelu vojno-političke i gospodarske moći u svijetu, ne vodeći računa o pravima i interesima malih država. Upravo zato, potrebna je konsolidacija zemalja duž vertikale Baltik-Jadran, kako bi se te nepravilnosti ispravile i kako bi se spriječilo njihovo daljnje produbljanje, na štetu država u toj regiji. Problem mogu biti samo nesloga, konkurencija, uzajamna otuđenost i razne ideje revanša koje se javljaju kod pojedinih potencijalnih članica Bloka, a koje se u svojim revizionističkim nastojanjima, lakovjerno i brzopleto oslanjaju na ovu ili onu velesilu¹¹. Potrebno je stoga, smatra Ilesić, nadvladati uzajamne suprotnosti, a to znači omogućiti da se misao o potrebi uzajamnog povjerenja i zaštite ukorijeni u redovima društveno-političkih elita pa onda i narodnih masa svih devet zemalja, kako bi stvaranje zajedničkog saveza uopće moglo doći na dnevni red službenih pregovora. Taj bi savez, kako ističe, spomenute narode i države, objedinjavao u jedinstvenu zajednicu, ustrojenu po uzoru na američki savez država s respektabilnom vojnom silom i profitabilnom tržišnom ekonomijom.

Iz ovog je vidljivo da je autor u svojim analizama vođen posve racionalnim razlozima, iako se njegovo poimanje stvarnosti i promišljanja o njoj, u nekim pojedinostima često ne oslanjaju na srednjoeuropske duhovne i kulturne tradicije, o kojima on zapravo, u svom tekstu niti ne progovara izravno, već pomalo proizvoljno «kroji» kartu srednjo-istočne Europe, dobrim dijelom pod utjecajem nekakvih vlastitih svjetonazora i tadašnjih političkih okolnosti. Ilesićeva ocjena politike zapadnoeuropskih zemalja daleko je pronicljivija, iako ni ovdje ne može «pobjeći» od toga da taj Zapad analizira kroz negativnu, njemačku prizmu - odnosno rusku, kada govori o opasnosti koja ovim zemljama prijete s Istoka. U toj, kako i sam kaže, rafiniranoj diplomatskoj igri, koja kroji sudbine malih naroda, vidi opasnost od hegemonističkih težnji jačih država nad slabijima. Upravo to, trebao bi biti jedan od glavnih motiva za ekonomsko pa onda i političko povezivanje zemalja od Baltika do Jadrana, čija je egzistencija trajno ugrožena ako se - uz pomoć ovakvog ili kakvog drugog, odgovarajućeg političkog saveza - ne otkloni opasnost od tzv. rusko-njemačkih kliješta. Konsolidacija tih devet država - predvođenih Poljskom - u jaki blok sa stotimilijunskim ljudstvom i odgovarajućom vojnom i gospodarskom silom, zatvorili bi, kako kaže,

¹¹ «Posle Genove», *Političko jedinstvo*, br.18/1922.

veliku arenu natjecateljstva za mnoge bliže ili daljnje, neprijateljske ili «prijateljske» velesile.

Njegov apel ne samo na vlade već prije svega na društvene elite dotičnih zemalja može se ocijeniti potrebit i to ne samo iz ondašnje, međuratne, nego i današnje perspektive. Naravno, samo u smislu njihove uzajamne suradnje i zbližavanja koji ne bi dovodili u pitanje politički i gospodarski suverenitet svake od zemalja, čemu bi onda, ipak, moralo predhoditi pomirivanje njihovih međusobnih suprotnosti, koje su velikim dijelom i omogućile da ovaj prostor postane arenom sučeljavanja različitih interesa zapadnoeuropskih velesila s jedne i Rusije s druge strane. Ilešićeva interpretacija odnosa snaga na prostoru od Baltika do Jadrana, u tom je pogledu vrlo površna jer ističe samo nesretan položaj spomenutih zemalja na međi dviju civilizacija, Istočne i Zapadne, čime- svjesno ili ne - podržava bipolarni poredak u sklopu obaju pojmova koje često ističe kada govori o toj srednjoeuropskoj liniji razgraničenja. No, on se ne bavi činjenicom da se ta bipolarnost zapravo odnosi na međusobno isključive pojmove (koji će se kasnije iz europske preobraziti u svjetsku bipolarnost) već se njome koristi samo kako bi ukazao na nužnost i opravdanost ideje o stvaranju srednjo-europskog Bloka, koji će biti jamstvo mira i stabilnosti. Time zapravo nije otvorio mogućnost da se o Srednjoj Europi, koju za njega čini ovih devet država, progovori i izvan pojma bipolarnosti. On se okreće prošlosti kako bi ukazao na nelegitimnost (suvremene) poslijeratne Europe i kako bi legitimirao vlastitu procjenu stanja na tom području, podupirući utopiju nekakve nove budućnosti, koja se nikada nije ostvarila. Jer sve te službene i neslužbene ideje i pokušaji stvaranja nekakvog čvršćeg bloka unutar baltičko - jadransko-crnomorskog trokuta - čiju je konkretizaciju svojedobno, ali prije svega na gospodarskoj razini - potaknula i sama Poljska, nisu imale realne osnove ni dalekosežnu budućnost u okvirima svega onoga kako je to zamišljao i predlagao Ilešić. Prvo, gospodarska i politička konsolidacija tih devet zemalja u jaki blok bila bi vrlo vjerojatno dobrim dijelom, ako ne i u cjelosti, nemoguća bez predhodnog usuglašavanja spornih pitanja, odnosno bez jamstva da će ona biti adekvatno riješena nakon pridruživanja potencijalnih članica u bilo kakvu političku ili gospodarsku zajednicu. Prekranje političke karte Europe zemalja pobjednica, nakon Prvog svjetskog rata, dodatno je produbilo njihova neslaganja i rivalstva te potaknulo revizionističke težnje u mnogima od njih. Ilešić je, kao suvremenik tih zbivanja, dobro uočio štetnost takvih odnosa za potencijalne članice Bloka, ali je zanemario potrebu neizbježnosti njihova rješavanja, prije nego što bi, eventualno, došlo do stvaranja baltičko-crnomorsko-jadranskog političkog Bloka. Naime, srednjoeuropsko, slobodno udruživanje malobrojnih naroda dunavskog bazena pa i šire, koje bi ujedno moglo zatomiti uzajamne suprotnosti, teško se moglo ostvariti bez da države na tom prostoru uistinu postanu subjekti vlastite povijesti. Iako je mentalitet nacionalne države u to vrijeme bio vrlo izražen u zemljama srednjo-istočne Europe, odnosi snaga u poslijeratnoj Europi - uspostavljeni versajskim mirovnim ugovorima - nisu pružali uvjete za njihov samostalan razvoj, a to znači ni potpunu slobodu samostalnog odlučivanja bez strepnje da će ono za sobom povlačiti određene neželjene posljedice. S druge strane, Ilešić je u svemu tome, ipak, precijenio ulogu Poljske, koja je tijekom čitave

svoje novije povijesti pokazivala da rješenje svojih problema i ostvarenje svojih interesa vidi prije svega u zapadnoj Europi, a ne u udruživanju na regionalnoj razini. Jedan od razloga takvog postupanja zasigurno leži u činjenici koju je u svome govoru 1991., na kongresu o europskoj konfederaciji istaknuo i češki predsjednik Vaclav Havel.¹² Iako Ilešić, naizgled, govori o konkretnoj političko-ekonomskoj pa i vojnoj koncepciji te čak navodi i potencijalne članice Bloka, on ispušta iz vida daleko važniju činjenicu, a to je sadržaj srednjo-europskog konteksta, za koji ustvari nema nikakvu vlastitu viziju. On je jedan prijedlog o srednjo-europskoj ekonomskoj zajednici tek uspio pretvoriti u vojno-politički savez. No, Srednja Europa je tada, baš kao i danas, imala različito značenje za različite narode i države, iz čega, onda, proizlaze i različite - ponekad međusobno sasvim oprečne- političke i gospodarske koncepcije preuređenja tog prostora. Mnoge od država, koje je Ilešić ovdje nabrojio, različito su shvaćale taj pojam i na posve drugačiji način su vidjele budućnost regije. Ako se uzme u obzir primjer samo jedne od njih - Poljske - može se potvrditi utemeljenost ove tvrdnje, bez obzira na činjenicu da je cijela inicijativa o stvaranju Bloka potekla upravo od te strane. To pokazuje da je bilo gotovo nemoguće pa možda čak i besmisleno tražiti nekakav zajednički srednjo-europski koncept koji bi - neovisno na motive njegova stvaranja - mogao pomiriti ili neutralizirati međusobne suprotnosti pa onda i zaštititi svoje članice od opasnosti izvana. Pogotovo ne, kada je riječ o prijedlogu udruživanja zemalja u regionalni savez tako velikog raspona. Unatoč tome, Ilešić se svojim konceptom preuređenja ovog dijela Europe, između ostalog, suprotstavio negdašnjim austrijskim i njemačkim planovima da kroz ideju o Srednjoj Europi provedu geopolitički plan o germanskoj dominaciji na tom prostoru, što je - tijekom Drugog svjetskog rata - imalo gotovo pogubne posljedice za sve zemlje u regiji. Zasigurno da se analizi ovog Ilešićevog koncepta o preuređenju srednjo-istočne Europe, može pristupiti i na drugačiji način. Stoga, kao dodatak svojem osvrtu, u radu prilažem i čitav prijevod njegova teksta.

Prilog:

Fran Ilešić, «Ideja o uređenju zemalja srednje i istočne Europe»¹³

«Svaki objektivni promatrač poslijeratnih odnosa u Europi može konstatirati da politička misao o pojedinim društvima i državama ide u dva smjera: s jedne strane na razini službene politike i diplomacije, a s druge već putem

¹² Kada su se u Pragu 1991. g. - na Kongresu o Europskoj konfederaciji, gdje se razgovaralo o mogućnosti oblikovanja jednog šireg regionalnog saveza na temeljima «Višegradskog trokuta» - sastali predsjednici Češke, Poljske i Mađarske, Vaclav Havel je u svojoj izjavi upozorio na vrlo važnu činjenicu. A to je, da se zemlje Srednje Europe radije izravno pridružuju Europi te da unatoč raznim bilateralnim sporazumima koje imaju sa susjednim zemljama, ustvari zaziru od udruživanja na regionalnoj razini. Primjer Poljske - koja se zbog svojih nastojanja o bezuvjetnom pridruživanju Zapadnoj Europi, tradicionalno uvijek manje obazire na potencijalne srednjo-europske saveze - to jasno pokazuje. S tim u vezi postavlja se daleko važnije pitanje, zašto je to tako? Kod kojih srednjo-europskih zemalja je ta sklonost manje, odnosno više izražena i kakva je povijesna pozadina tog problema? Odgovor na to pitanje iziskivao bi jednu opširniju i dublju analizu, koja bi bila zasebna tema izvan ovoga rada.

¹³ Prijevod teksta nije prilagođen suvremenom hrvatskom jeziku, zbog nastojanja da se u njemu u najvećoj mogućoj mjeri sačuvaju i pokažu jezične i stilske osobitosti izvornika.

privatnih rivalstava, boljki, požuda i koncepcija. A, oba ta smjera na kojima se oblikuje budućnost Europe i cijeloga svijeta uopće, uvelike su proturječna i neovisno jedan o drugom idu različitim smjerovima i k različitim ciljevima. Službena diplomatska politika, jako oprezna, osjetljiva na najmanje promjene konjunktura i općenito gledano odveć oportunistička, nastoji zadržati poslijeratni status quo i na polagan, težak i kompliciran način traži konjunkturalno razrješenje različitih problema, sustežući se kao od vatre, od svakog konkretnog angažmana u bilo kojem smjeru. U toj politici uzajamno nepovjerenje i kao rezultat toga relativan je, u osnovi, i sistem tzv. igrica. A, u tom sistemu, u toj sveopćoj igri velikih država, bolno i nejednom trpe slabiji državni organizmi čije političke i gospodarske sudbine bivaju bačene kao lopte na međunarodnoj areni. Neovisno od te velike - po prirodi stvari, često ne sasvim iskrene - igre službene diplomatske politike, stvaraju se i pripremaju kod određenih naroda struje i koncepcije - možda previše surove u usporedbi s rafiniranim diplomatskom taktikom, ali zato iskrenije i prirodnije, koje predstavljaju više stihijski izraz potreba i težnji svakog pojedinog naroda. I može se reći da upravo te neslužbene ideje i tendencije oblikuju danas - unatoč krivim pogledima - u daleko većem stupnju istinsku političku misao država, nego svi službeni potezi vlada i diplomata. Tamo kao na dnu kotla vrije - instinktom rođen, dublji i trajniji pritisak na vlade, da se preoštra politička linija država - mimo svih trenutačnih promjena i konjunkturalnih skokova - mora na kraju, ipak, prilagoditi toj tajnoj «volji naroda». Baš time, tumači se činjenica koja najviše bode u oči, da su u dugom nizu poslijeratnih godina raznovrsne političke i gospodarske koncepcije, nametnute odozgo - od diplomacije, vlada, Lige naroda, različitih organizacija ili međunarodnih institucija ostale besplodne i dale samo kratkotrajne (i prolazne) rezultate, a svaki narod i svaka država u daljnjem tijeku ostale su sa svojim prirodnim, ograničenim i (još) dubljim «državnim načelom». Takva je sudbina dosad snašla sve međunarodne koncepcije konsolidacije, počevši od različitih ideja svjetske unije do takvih ili drugih paneuropskih ili regionalnih projekata. Sve te zamisli ne mogu se realizirati, prije svega zato jer su previše umjetne i ne odgovaraju pravom, životnom interesu svakog eventualnog partnera, a isto tako i zato što svatko predosjeća u njima hegemonističke težnje jačih država nad slabijima.

Svatko instiktivno predosjeća da su te koncepcije suviše idealne da bi mogle biti iskrene i korisne za svakog od njih. Svaki projekt o svjetskoj uniji završio bi na kraju supremacijom anglosaksonskih zemalja, svaki projekt paneuropske unije diktaturom nekoliko velikih sila koje uz to (ni) međusobno nisu suglasne, a svaki projekt srednjo-europske unije završio bi hegemonijom Nijemaca. To je danas - i još od prije - jasno svakome i zato sva ta diplomatska igra u tom pogledu ne može imati pozitivne rezultate. Iz tog se iskustva - kod novo, manje ili više - u svojoj egzistenciji ugroženih zemalja, a još više u krilu njihovih društava - moraju, sigurno, roditi prirodnije i realnije koncepcije traženja odgovarajućih saveznika s odgovarajućim političkim i gospodarskim ciljem uzajamnog jačanja i zajedničke obrane pred prijetnjom buduće opasnosti. To je, može biti, kompliciranoj diplomatskoj umjetnosti protivan, ali jednako ne manje zdrav i slušan društveni refleks, rođen na jednoj

strani iz nepovjerenja u praktičnu učinkovitost institucije Lige naroda u slučaju opasnosti, a s druge strane iz usađenog nepovjerenja stavljanja svojih sudbina u opće ruke i predavanja odlukama općeg areopaga čije skrivene namjere ne moraju uvijek biti sukladne životnim interesima pojedine države. Nesumnjivo da je egzistencija Poljske – čije je uskrsnuće proizašlo iz bolnih gubitaka zavojevačkih zemalja – u budućnosti najugroženija u Europi, a možda i u svijetu. Niti jedna druga država ne nalazi se u susjedstvu dviju moćnih sila, jednako opasnih za njenu opstojnost, koje svojim državnim načelom smatraju, prije svega, njeno uništenje. Stoga, nije čudno, da u poljskom društvu, potpuno neovisno od službene politike i diplomacije, raste mora njemačko-ruskih kliješta i da se uslijed toga rađaju i kristaliziraju projekti obrane od prijetće opasnosti koja je trenutno odložena u potencijalnom stanju – ali koja se isto tako prvom prilikom može isprazniti na Poljskoj. Zato nije neobično da se baš u Poljskoj, a ne negdje drugdje, rodilo uvjerenje o neizbježnosti obrane pred prijetećom opasnošću uz pomoć odgovarajućih političkih saveza s pojedinim susjedima ili uopće manjim državama kojima prijeti slična opasnost ili koja ih u određenim okolnostima može ugroziti. A, budući da na cijelom svijetu vlada razarajuća gospodarska kriza i stvara se osnovno uvjerenje da se toj krizi samo udruženo sudjelovanje zemalja može uspješno suprotstaviti, zato se – istodobno s idejom određenih širih političkih saveza, rađaju koncepcije saveza ili sporazuma pa čak i gospodarska unija. Te su tendencije, naime, već poprimile i određene realne unutarne oblike u tzv. Bloku agrarnih zemalja srednjo-istočne Europe, iniciranog prije tri godine od strane poljskog ministra poljoprivrede. Ta organizacija, ali više sporazum, uistinu je labav i tiče se samo određenog dijela gospodarstva, no bez obzira na to, održava se i svakim danom sve više i službeno istupa prema van, na međunarodnu scenu i posjeduje čak određeni administrativni aparat u vidu sekretarijata. Koncepcija tog sporazuma, iako trenutno samo u vezi određenih agrarnih pitanja – nekoliko zemalja srednjo-istočne Europe - ima, u usporedbi s mnogim drugim konsolidacijskim procesima na međunarodnoj areni, prije svega svoju dodatnu stranu: da proizlazi iz jednakih organskih i istinskih potreba svake od članica. Poljska je tu uistinu istupila s inicijativom, ali nitko tu inicijativu ne može posjedovati za bilo kakve sporedne, zavjereničke političke ciljeve, kad cijeli svijet zna da Poljska proživljava tešku agrarnu krizu zbog koje traži sve moguće načine kako bi se iz nje izvukla. U tom slučaju, povezuju se s njom i zemlje s manje ili više sličnom gospodarskom strukturom. To isto tako – za svakog razumljivo – jednostavno eliminira bilo kakvu drugu interpretaciju ciljeva tog agrarnog sporazuma. Ne može to iznenaditi nikoga tko razumije ne samo gospodarski već i politički i geografski položaj poljske države, da se - u određenoj konzekvenciji s već izvršenom činjenicom sporazuma agrarnih zemalja - u nekim privatnim krugovima poljskog društva rodila pomisao o produblivanju tog sporazuma u opće gospodarskom i političkom smjeru. I to na taj način da bi sve države srednjo-istočne Europe, koje se nalaze u opasnom trokutu između Baltičkog, Crnog i Jadranskog mora, a koje su međusobno bliske (svojim) geografskim položajem, gospodarskom strukturom i zajedničkom opasnošću – osnaženom manjom ili većom slabošću svake od njih osobno,

koja ugrožava njihovu egzistenciju- stvorile zacementirani i pun snage, vojno-politički i gospodarski savez pod parolom da «taj savez u svakom slučaju više ugrožava nego što ga trenutačno dijeli.» Države koje tu dolaze u obzir – uzimajući od sjevera prema jugu, su: Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Češka, Rumunjska, Mađarska, Jugoslavija i Bugarska. Eliminira se iz te koncepcije Austrija kao državu koja ulazi u orbitu par excellence srednjo-europskih interesa, a s obzirom na narodnost naprosto njemačkih. Nesumnjivo, takva koncepcija već na početku nailazi na svakojake probleme i to u samoj inicijativi. Prije svega, ona je vrlo jasna, iskrena, jednostavna i baš te vrijednosti suprotstavljaju je uhodanoj umjetnosti diplomacije koja iz principa ne voli i ne zna ići tako jednostavnim putevima. Nastajanje takvog Bloka bilo bi protivno interesima ne samo besposrednih i prirodnih njegovih neprijatelja, ali i interesima mnogih drugih velesila koje baš gore spomenuto područje srednjo-istočne Europe – koje dijeli europski zapad o euroazijskog istoka – koriste kao arenu za svoja uzajamna prepucavanja oko političkih i gospodarskih utjecaja. Konsolidacija tih devet država u jaki Blok sa stomilijunskim ljudstvom i odgovarajućom vojnom i gospodarskom silom, zatvorila bi veliku arenu natjecateljstva, za mnoge daljnje ili bliže, neprijateljske ili prijateljske velesile. Najzad, danas još, gore spomenute i eventualne članice Bloka dijele određena, dosta bolna pitanja, a ponegdje čak, nasuprot neprijateljskih osjećaja i oprečne težnje. Jasna stvar, da će nastajanje zbijenijeg saveza među njima naići na nemale probleme u rješavanju i ublažavanju tih uzajamnih suprotnosti i spornih problema. Zato, nema sumnje da inicijativa stvaranja Bloka zemalja srednjo-istočne Europe mora naići na odgovarajući otpor, a možda čak i na besposredno stezanje izvana i iznutra. Taj će se otpor, zasigurno, izražavati i u redovima devet spomenutih zemalja, među kojima se mnoge, nevelike i slabe, svojim simpatijama, politikom i narodom, odavno okreću ka različitim zapadnim silama, kako bi na taj način osigurale njihovu diplomatsku i gospodarsku pomoć. One su manje ili više od njih zavisne. Otuda cijeli niz formalnih i činjeničnih problema sa kojim se mora suočiti inicijativa ovog bloka. A, jesu li to uistinu nepremostivi problemi? Nema takvih problema, političkih ili međunarodnih na svijetu koje – prije ili kasnije- ne bi mogao prebroditi osjećaj realnog i sveživog interesa. Taj osjećaj dugo se mora probijati kako bi na kraju nadjačao svekolike probleme, sumnje i zapreke i stvorio svoju životnu snagu. Ne mogu dugo biti u neslozi ili u konkurenciji ili uzajamnoj otuđenosti države koje – iako možda samo podsvjesno – povezuje određeno (najviše) zajedničko (državno) načelo, kulminirajuće, konačno, u zajedničkom osiguranju od nečeg što ugrožava njihovu egzistenciju. Dakle, dovoljan je jedan pogled oka na kartu istočno-europskog prostora kako bi se ustanovilo da ovih devet država, o kojima je riječ, uistinu tvore «trokut opasnosti» – ali opasnosti za sebe, a ne za snažne i moćne susjede. Razdijeljena na šahovsku ploču, srednjo-istočna Europa – gdje je Versajski mir, nažalost, stvorio niz bolnih točaka – može svakog trenutka postati žrtvom neprijateljske politike ili čak oružane najezde. Trenutačno, brani je Liga naroda, a najviše uzajamna konkurencija i «ravnoteža» zapadnih velesila. Ali, Versajski mir blijedi sve više, isto tako blijedi i autoritet ženevske Lige koja iz godine u godinu sve izrazitije pokazuje

svoju neučinkovitost – prije svega u važnijim pitanjima i slučajevima koji iziskuju brzu odluku i egzekutivu. A, što je najvažnije, ova «ravnoteža» među zapadnim silama, može se svakog časa poremetiti. Tada će sudbina devet zemalja srednjo-istočne Europe biti bezuvjetno prepuštena slučaju i sigurno, ako ne sve, to će najmanje jedna od njih biti uništena ili će se naći okružene u uvjetima potpune ovisnosti i nesposobnosti da spoznaju vlastitu bit. To je činjenica koja eliminira svaku diskusiju i sveukupnu razliku pogleda. A, ta činjenica, ta perspektiva treba razviti ozbiljnu refleksiju – ne samo unutar vlada ovih devet zemalja, već prije svega u njihovim društvima. To više nije pitanje nekakve fantazije na temu lažne solidarnosti, бесплодна idealistička sanjarenja po modelu Brianda¹⁴ ili Coudenhovea¹⁵ ili američkog profesora (ne kaže kojeg), već opasna stvarnost kojoj smjelo i svjesno treba pogledati u oči i realno kao do sada brzo iz nje izvući pouke. Prije svega, svaka od devet spomenutih država srednjo-istočne Europe, svaki od naroda koji živi unutar ovog «opasnog trokuta», trebao bi se dobro zamisliti – odloživši pritom na stranu emocionalna pitanja i razne, više utopijske nade – gdje leži njihov vlastiti, realni i životni interes? Trebao bi se upitati – da li simpatije ili savezništvo neke male države s nekom dalekom velesilom – u čiju pomoć se vjeruje, mogu u danom slučaju donijeti istinsku korist? Neće li se ta očekivana pomoć, prema potrebi, pretvoriti u kakvu diplomatsku igru iz koje slabiji suparnik neće izaći cjelovit? Da li su, osobito razne ideje revanša – kakve se stvaraju u nekima od devet zemalja s oslonom na simpatije ove ili one velesile – realne? Hoće li njihov zapadni saveznik ispuniti njihova politička i gospodarska očekivanja i hoće li doista dobiti mač, kako bi svog slabijeg partnera obranio pred opasnošću? Ili možda ovo prijateljstvo, koje jači slabijemu trenutno ukazuje, nije zapravo samo diplomatski potez, koji ima za cilj matirati drugu velesilu u pitanjima daleko značajnijim za obje velesile – nego što je sudbina nekog malog kraja nad Baltikom ili na Balkanu? A, takva refleksija poduzeta sine ire et studio, s vlastitih gledišta i na duži rok gledano, mora javno mijenja- a prije svega političku elitu svake od devet država – dovesti do očitog zaključka da je uistinu moguće i da treba imati prijateljske odnose s moćnim velesilama, ali da se glavna i trajna sigurnost može tražiti samo putem saveza s bliskim partnerima (zemljama) koji se nalaze u sličnoj situaciji i čiji je interes manje-više identičan. Samo takav savez, čak s određenim početnim problemima, bit će realan, zdrav i siguran. Samo takav savez ojačat će sve sudionike saveza zajedno i svakoga pojedinačno. Poljska je sasvim sigurno najjača država u «opasnom trokutu», a uz to, vojnim je savezom povezana s Francuskom i s druge strane s

¹⁴ Aristide Briand (1862.-1932.) bio je više puta premijer francuske republike. Otvoreni zagovornik Lige naroda i koncepcije kolektivne sigurnosti. U svojstvu ministra vanjskih poslova potpisao Locarnski pakt (1925.), a tri godine kasnije u Parizu petnaest država potpisuju Kellogg-Briandov pakt. U svibnju 1930. objavio je memorandum u kojemu je skicirao koncepciju europske unije, no nakon pada Lavalove vlade taj je prijedlog nestao s dnevnog reda diplomatskih razgovora.

¹⁵ Knez Richard Nikolaus Coudenhove-Kalegri (1894.-1972.) bio je osnivač i glavni tajnik Paneuropske unije (1924.-1972.). Svoja gledišta o uređenju Europe objavio je u brošuri *Paneuropa ABC*, Beč 1931.

Rumunjskom.¹⁶ Pa ipak, poljsko se društvo unatoč silnoj i jakoj vojsci – koja je već jednom i to dugoročno odbila rusku navalu – ne osjeća dovoljno sigurnim unutar svoje države, o čemu najbolje svjedoči činjenica da je baš u njegovim redovima nastala, spontano i bez ikakve službene ili kakve druge inicijative, ideja o Bloku država srednjo-istočne Europe. Propagirajući tu ideju kod sebe – putem strogo privatnim – i prenoseći je u druge zemlje – eventualne članice projektiranog saveza – ne traže inicijatori te ideje samo prijatelje Poljske. Ne radi se tu o nikakvom znaku simpatije ili kulturnoj razmjeni, već o realnom i trijeznom političkom interesu, a u skladu s tim i gospodarskom koji sa simpatijom nema nikakve veze. Zato protagonisti Bloka traže ne samo prijatelje, koliko (prije svega) ljude koji jednako trezveno gledaju na situaciju, koji su svjesni položaja svojih država i opasnosti koja im prijeti i koji su u stanju do vrhunca uzdignuti načelo da je snaga u jedinstvu. Ako se ta misao ukorijeni u redovima određenih društveno-političkih elita svih devet zemalja, započet će ona utjecati na mase i vlade pa će doći trenutak u kojem će ova misao, silom prilika, doći na dnevni red službenih pregovora. No, Blok najprije mora postati činjenicom u glavama širih sfera društva, na privatnoj areni, a potom će ga zapečatiti i službeni traktati. Kakve će biti stvarne koristi od takvog saveza povezanog u troje: politička i vojna konvencija ili pak kakva gospodarska unija, ali uz očuvanje suvereniteta svake od članica? Prije svega, na mjestu današnje šahovske ploče, održavane u stanju «balkanizacije», niz zemalja i naroda postat će jaka zajednica poput SAD-a – međusobno uistinu suverenih i relativno labavo spojenih, ali uvijek povezanih u blok od sto milijuna stanovnika. Vojna sila takvog bloka ustrojena u skladu s usklađenim principima i u vojnom slučaju odana kakvom jedinstvenom vodstvu, bez sumnje će predstavljati otpornu snagu koju nitko neće smjeti izazvati, a još manje omalovažiti. I tek tada bi, eventualno, političko savezništvo cijelog Bloka s bilo kojom zapadnom velesilom imalo realno značenje za obje strane. Unutar Bloka zavladao bi već odavno nepoznat osjećaj sigurnosti, koji bi nesumnjivo u velikoj mjeri oplodio kulturni i gospodarski razvoj svih zemalja povezanih u savez. Stoga, nema sumnje da razvoj baš tih strana života predstavlja neodvojivu funkciju što se tiče sigurnosti i povjerenja u vlastite, a samim time i zajedničke snage. I tu će se baš, potpuno ili barem djelomično, razriješiti – pritiskajući nas svih dosad – problem gospodarske krize. Otvorit će se veliki zajednički, unutarnji rezultat za tržišnu produkciju – dotad osjetljivo i bezrazložno kočenu i zatamljivanu barijerama koje sve do jedne imaju jednu negativnu karakteristiku, da su proturječne zahtjevima današnje civilizacije i uništavaju plodove ljudske poduzetnosti i rada. Povrh toga pak, Blok devet zemalja – oslonjen na tri

¹⁶ Konstelacija snaga uspostavljena u Europi nakon prvog svjetskog rata, unatoč svim garancijama mirovnih sporazuma i Ligi naroda, nije svim zemljama podjednako davala jamstva sigurnosti i nepovredivosti granica, pogotovo ne novonastalim državama. Stoga se je Poljska oslanjala na Francusku, koja joj je davala podršku kada je bilo riječi o utvrđivanju granice s Njemačkom i rješavanju spora sa Čehoslovačkom, oko Gornjeg Šljonska 1920. godine. U toj situaciji, u vrijeme posjete Jozefa Pilsudskog Parizu 1921. g., došlo je i do potpisivanja poljsko - francuskog političkog sporazuma i vojne konvencije. Nesigurnost na poljsko - ruskoj granici, potaknula je inicijativu za stvaranje antisovjetskog bloka, koji je rezultirao poljsko-rumunjskim sporazumom, potpisanim iste godine.

mora, držeći u svojim rukama važne trgovačke putove i prirodna bogatstva, raspoložujući dovoljnom oružanom silom – predstavljat će za veliku blagajnu Zapada potpuno drugi kreditni i investicijski objekt, sa povoljnijim uvjetima za Blok, a ne kao što je bilo do sada, kada pojedine slabe ili čak jako slabe države za te investicije nisu pružale dovoljno garancija. Otuda svaka od tih država danas mora moliti za pomoć, nejednom uzaludno i često se podavati ponižavajućoj kontroli – dok bi stomilijunski Blok mogao ostvarivati transakcije pod sasvim drugim, bez usporedbe, korisnijim uvjetima. Uostalom, slažu se s tim, više-manje, svi ekonomisti- da prevladavanje ekonomske krize uvelike ovisi od međunarodnog sporazuma, u čemu sigurnost i povjerenje igraju prvorzrednu ulogu. Upravo zato sve te momente, Blok zemalja srednjoistočne Europe može realizirati u sebi, već zbog same činjenice svog postojanja, u svakom slučaju lakše nego što bi se to moglo na širem i kompliciranijem terenu, opće-europskom ili svjetskom gdje, prije svega, nedostaje zajedništva životnog interesa, nedostaje te analogije zajedničke opasnosti koja danas već podsvjesno veže sve eventualne članice Bloka. Najzad, problem uzajamnih pitanja i sporova. Ističe se tu prije svega poljsko-litvanski spor, razne pretenzije Mađara spram njihovih susjeda, bugarske revizionističke težnje, unutarnje narodno vrijeenje u pojedinim državama itd. Iz toga u znatnoj mjeri proizlazi ova – prividna i površna, temperamentom više nego dubljom razboritošću potpirena suprotnost interesa, a onda i oprečnost orijentacije. Stoga je neprilično i ne treba odozgo podređivati konstrukciju Bloka brzopletom rješavanju tih uzajamnih pretenzija i sporova. Takvo postavljanje stvari razbilo bi svaku pomisao o savezništvu u samom zametku i zato se treba nadati da će baš na to igrati silna intriga svih činitelja i moćnika koji stoje po strani, a kojima nastanak jakog saveza zemalja između istoka i zapada ne ide na ruku. Naprotiv – treba najprije govoriti samo o Bloku i realizirati ga – unatoč svakojakim unutarnjim spornim pitanjima – kako bi on postao činjenicom, ojačao i konsolidirao se. Tada će se postupno, na organski način, početi riješavati i ublažavati različiti unutarnji problemi i suprotnosti. Ublažavat će se i sređivati na neki odgovarajući način, ako ne već i zato jer će sama činjenica nastajanja Bloka značiti uklanjanje ili jako bitno smanjenje graničnih barijera unutar njega i otupiti – silom prilika – oštrice mnogih uzajamnih pretenzija te umanjiti njihovo značenje. U atmosferi osjećaja određenog zajedništva, političkog i gospodarskog organizma – bez usporedbe – lakše će biti izglediti sporna pitanja i smiriti razne aspiracije jer nitko na njih neće obraćati tako veliku pažnju kao prije. Ako treba mirno i objektivno produbiti suštinu čitavog tog projekta, to sve govori ne samo o koristi već i nasuprot neizostavnosti njegove realizacije. Smeta joj osobito previše komplicirana rutina današnje diplomacije i s njom povezana metoda umjetnih, nejasnih i previše varljivih igrica. S tom metodom jednako, s tom umjetnošću treba odlučno i neopozivo prekinuti na odlučan način; spram te prijeteeće opasnosti s jedne i velikih nesumnjivih koristi s druge strane. Treba pristupiti konstrukciji Bloka, ne osvrćući se na cijeli svijet, na nekakve izgleda sa strane, obećanja, kušnje ili intrige. A, tada će se pokazati da je taj svijet, potpuno bezprogramski i uzajamno neiskren i da neće biti u stanju naškoditi realizaciji silne volje naroda i država srednjo-istočne Europe. No, taj

će Blok pred sobom imati još jednu vrlo važnu, a istodobno i neophodnu misiju: obranu civilizacije pred razarajućim utjecajem boljševičkog istoka i to – uživajući negdašnju nomenklaturu obrane kršćanstva i kulture. Taj komunikam danas dosta lako promiče do slabijih država, prepuštenih samima sebi, a posebice do tih koje su iznutra rastrgane vlastitom narodnošću. Jačanjem državnih organizama u materijalnom i moralnom pogledu, stvaranjem Bloka, u velikom će se stupnju zatvoriti kanali kojima se boljševička zaraza širi u zemlje srednjo-istočne Europe.»

Zaključak

Ilešićev osvrt na problem preuređenja srednjo-istočne Europe je neka vrsta historijsko-političke argumentacije, uklopljene u geografiju jednog dijela Europe pri čemu su geografske datosti najmanje utjecale na formiranje njegove ideje. Tema njegovog nacрта samo je još jedan u nizu pokušaja definiranja Srednje Europe, u čemu nije osobito uspio jer je njegov pogled na Europu općenito, pomalo deformiran ideološkim i historijskim klišeima. Ilešić, zapravo, nema svoj ideal Europe, niti nudi neko novo rješenje za preuređenje onog njezinog dijela kojeg naziva srednjo-istočnom Europom, budući da prije toga nije u stanju pojmiti, a onda ni prihvatiti, cjelokupnost europskog identiteta. Njegova ideologija mira i sigurnosti, koje bi spomenuti Blok zemalja trebao garantirati, zasniva se na ustrojstvu europske podijeljenosti, u kojoj središnje mjesto zauzima nezaobilazno i stalno sučeljavanje zemalja članica Bloka s potencijalnim neprijateljima, odnosno «nužnost» balansiranja između istoka i zapada Europe. Stavovi koje je Ilešić iznio i pokušao braniti u svom tekstu tek pothranjuju negativne stereotipe i one ideje od kojih je on ustvari pokušao pobjeći. Stoga, ovaj koncept preuređenja srednjo-istočne Europe ne predstavlja ništa drugo nego nekakvu podvarijantu dotadašnjih definicija Srednje Europe, u kojima su se odražavali principi i praksa strategije utjecajnih sfera velesila toga vremena. Razlika između Ilešićevog rješenja i dotadašnjih koncepcija na kojima je ovaj rad velikim dijelom i nastao, jest u tome da je ono na neki način pravednije jer polazi prije svega od interesa dotičnih zemalja, no njegov veliki nedostatak je u tome što je autor u njemu sklon tražiti i vidjeti konačno rješenje, ne uzimajući u obzir promjenjivi geopolitički habitus te regije. Dakle, ovo je jedan krnji geopolitički model, koji je nedovoljno razrađen u ekonomskom, kulturnom i društveno-političkom smislu te geografski nedosljedan. Iz ovog nacрта nije vidljivo kako autor vidi razrješenje pitanja političke kulture i pluralizma unutar Bloka devet zemalja.

Njegovo puko isticanje onih pojavnosti koje su bile stoljećima prisutne na tim prostorima, nije dalo nikakav pomak kada je riječ o promišljanju Srednje Europe, jer Ilešić tek potvrđuje do tada dobro poznate konstatacije o toj temi. Iako se koristi nazivom srednjo-istočna Europa, iz teksta se zapravo ne može shvatiti što sve točno podrazumijeva pod tim pojmom pa stoga treba zaključiti da se i iza ovog termina skriva samo još jedna geopolitička konstrukcija, koja nas ponovo vraća na početak pitanja: Što je to Srednja Europa? ili barem Što bi ona trebala biti?

SUMMARY

FRAN ILEŠIČ'S IDEA ON THE
ORGANIZATION OF EAST-CENTRAL EUROPE IN THE 1930'S

In this article about the Slovenian intellectual Frano Ilešič, a frequent collaborator and contributor to Croatian institutions, the author researches into ideas concerning the problem of the political organization in interwar Europe. Ilešič wrote an article on this topic in the early 1930s. In it, Ilešič promoted the plan of a community of nine countries spreading from the Baltic and Black Seas to the Adriatic Sea, which would have as its purpose blocking the spread of communism from the East as well as the establishment of a homogenous group of countries which could respond to the many provocations coming from the West. The author contends that Ilešič presents a plan which is deformed by many ideological and historical clichés. Ilešič's ideology of peace and security, which this bloc of countries was supposed to guarantee, was conceived on the systematization of European division, centered on the unavoidable and constant conflict of the member countries of the Bloc with potential enemies, and the "necessary" balance between the East and West of Europe.

Key words: East-central Europe, Nine countries community, Slavic idea